

KAINUUN MIEHEN KANSALLISPUKU

Kainuun miehen kansallispuku on hyväksytty Kansallispukuraadin kokouksessa 15.5.2001 Puvun kokonaissuunnitelma perustuu Eila Parviaisen kokoamaan aineistoon **Rihma –projektissa**, Kainuun miehen puvusta.

Puku on toteutettu **Kainuun miehen kansallispukuhankkeessa** Rihma –aineiston pohjalta. Ohjausryhmän puheenjohtajana toimi professori Juhani Suortti Oulun yliopiston Kajaanin yliopistokeskuksesta. Puvun ensimmäinen mallipuku on valmistettu Juhani Suortille.

Puvun omistaa Kajaanin kaupunki.

Toinen mallipuvun omistaa Suomen kansallispukuneuvosto

Pukuasiantuntijana on toiminut Pirkko Sihvo

Puvun käytännön toteutusta on ohjannut Leena Holst

Ensimmäisen mallipuvun on valmistanut Marjo Vainio

Puvun valmistusohjeet, kaavat ja sarjonnan sekä toisen mallipuvun on valmistanut Taina Kangas Pukuhankkeen yhdyshenkilönä on toiminut Eila Parviainen

PUVUN TAUSTAA

Kirkkoherra Rurik Calamnius kuvaa Suomussalmen historiassaan v. 1787 kirkkokansan pukeutumista. ”Miehenpuolilla pitkäselkäinen sarkatakki lyhyvillä kõrteillä, poimuhousut sarasta, joiden kaitaisten lahetten päälle polviin ylettyvät sukat olivat vedetyt, jalkineina punaisilla pauloilla käärityt ruojuskengät. Päällysvaatteena oli musta, paksu sarkalevätti, kiinnitetty leveällä hirvennahkaisella vyöllä ja suurella vaskisoljella. Päähineenä oli varsin leveäliepeinen huopahattu”.

(Calamnius, R. 1912, 27.)

Calamnius kuvaa edelleen suomussalmelaisen miehen vaateesta 1800 -luvun alussa. Kaikki vaatteisiin tarvittava materiaali ja kankaat valmistettiin kotona. Paidat valmistettiin etupäässä hurstista. Vain harvat ostivat liinaa Oulusta liivin selkäkappaleiksi.

Miehet käyttivät polvihousuja sekä poimuhousuja, jotka olivat leveitä ja koottu poimuille vyötärökaitaleella. Myöhemmin miehet käyttivät n.s. peltihousuja, jotka ylettyivät miltei kainaloihin saakka, sekä varsin lyhyitä liivejä ja yhtä lyhyitä sarasta tai verasta valmistettuja ‘harjustakkeja’.

Tavallisimmat jalkineet olivat paulakengät monivärisine pauloineen. Varakkaat käyttivät talvipäähineinä hillerin nahkasta valmistettuja ‘hillerireuhkoja’. Reuhkoissa oli lähes parin korttelin korkuinen, takaa matalampi ja nauhalla yhteensidottu puuhka. N.k. ‘myssylakkeja’ käytettiin vielä 1830-1850 -luvulla. Nämä matalat lakit oli valmistettu kairoista eli ylöspäin suippenevista kappaleista, joista joka toinen oli musta, joka toinen vihreä, punainen tai muun värinen.

Heikki Härmä ja Adam Mikkonen ovat kuvailleet hyvin yksityiskohtaisesti kainuulaisen rahvaanmiehen asukokonaisuuden osia Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle lähettämässään kirjoituksissa. Mikkosen käsikirjoitus ‘Miesten puvut koristuksineen Kajaanin maaseurakunnassa’ on päivätty vuonna 1895 ja Härmän kuvaus ‘Sotkamon miesten puvuista’ vuotta myöhemmin.

Nämä yksityiskohtaiset, toisiaan täydentävät ja tukevat pukukokonaisuuden osien kuvaukset ovat käsillä olevan pukututkimuksen perusta. Tätä perustaa on mahdollista tukea muilla tuon aikaisilla kirjallisilla pukukuvauksilla, piirroksilla ja kuvilla, perunkirjoista saaduilla tiedoilla sekä esinelöydöillä.

Kajaanin kihlakunnan alueelta on noin tuhat perunkirjaa Oulun maakuntakirjastossa ja sen lisäksi muutamia Kajaanin kaupunginarkistossa. Näistä noin kymmenesosassa on mainittu vainajan vaatteet. Tutkimuksessa on nojaututtu näiden 100 perunkirjan sisältämään tietoon 1700- ja 1800-lukujen kainuulaisten miesten vaatetuksesta.

PÄÄHINEET

Päähineet jaetaan vuodenaikojen mukaan. Talvilakkeina käytettiin vanhastaan näätä- ja hillerireuhkoja. Reuhkan osat olivat pesä, lippa ja puuhka, josta ulottui olkapäille pitkät korvalaput ja takaa hartioille niskalappu. Vuori valmistettiin kankaasta. Reuhkoja käytettiin tuiskulla ja pakkasella matkatessa.

Koirareuhkat olivat herännäслиikkeeseen kuuluvien tunnusmerkkeinä. Koirareuhkoissa oli sarasta tai puolivillaisesta valmistettu nelikaistainen päällyys. Vuorina käytettiin puuvillakangasta. Puuhka valmistettiin muokatusta mustasta koirannahkasta ja pellavatappuroita tukena ja lämmikkeenä. Reuhkan takalappu oli pesän reunaan ommeltu koirannahkatilkku. Reuhkoja valmistettiin myös kissan nahkoista ns. kissareuhkoja. Lampaannahkareuhkoja valmistettiin myöhemmin edellisten jäätyä pois käytöstä.

Hatut ovat olleet vanhastaan suosittuja kesälakkeja. Hattuja ei valmistettu kotona vaan ne ostettiin ”hattumaakareilta”. Hatun päällyys ja lieri oli valmistettu yhtenäisestä villahuovasta. Päällyksen ja lierin käänteessä oli musta silkkipanta. Hattu oli vuorattu hienolla kankaalla, hikinauha ohutta nahkaa ja lieri oli reunustettu mustalla nauhalla. Hatut olivat monen muotoisia: tasapohjainen, pyöreäpohjainen, korkea hattu, matala hattu, kaita- ja leveälaitainen hattu, kovapohjainen hattu. Hatut olivat myös herännäisten suosiossa, niinpä ikään kuin vastakohtana monet varsinkin nuoret miehet käyttivät mielellään lippalakkia.

Lippalakkia oli käytetty jo vanhastaan, jolloin ne valmistettiin kotona sarasta tai harmaasta puolivillaisesta kankaasta. Nämä myssylakit muodostuivat kuudesta tai kahdeksasta kaistasta. Lakin reunaan oli ommeltu panta sekä sisäpuolelle hikinauha ja vuori. Vuorin ja päällisen välissä oli tuki tappuroista. Lippa oli valmistettu joko kaksinkertaisesta päälliskankaasta tai ostettu valmis kiiltolippa.

Myöhemmin tuli tavaksi ostaa valmiita lippalakkeja. Niitä, samoin kuin hattuja, ostettiin Oulusta tervanvientireissuilla. Oulun tervaporvarit lahjoittivat lakkeja tervamiehille, ”yksi lakki lastin päälle”. Lakit oli valmistettu Oulussa ja materiaaliltaan ruotinverkaa. Lakissa oli laaja ja pyöreä päälaki, lierikangas ommeltiin päälakikankaan laitaan teresaumalla. Pannan ja hikinauhan väliin tikattiin tueksi pahvia tai rottinkisuikaleita. Lippa valmistettiin paksusta kiiltonahkasta. Lipan päällä komeili mokulatupsut. Lippalakin vuori oli vaalenpunaisesta kankaasta ja puuvillasta tikattu. Lakkin päälaki painettiin niskanpuolelta alas ja nostettiin otsalta korkeammalle. Myöhemmin lippalakkeja valmistivat paikkakunnan räätälitkin.

Perunkirjoissa mainitaan hyvin monenlaisia päähineitä: lakkeja, hattuja ja pitnilkkoja. Reuhkojen materiaaliksi on mainittu eniten hillerinnahka, myös koiran-, nädän- ja lampaannahkaa on käytetty.

Kainuun miehen kansallispuvun kanssa sopii käyttää luonnonmustaa silinterimallista huopahattua, joka on ollut suosituin miehen päähine 1700-luvulta lähtien. Myös edellä kuvatuista kiiltonahkalippaista lakkia voi käyttää, KM:KE A 4170 Ruovesi.

PAIDAT

Miesten paidoista käytettiin nimiä niiden käyttötarkoituksen mukaan. Nimityksiä olivat arkipaita, pyhäpaita, kirkkopaita ja riihipaita. Nämä paidat olivat muuten samanlaisia, mutta erosivat toisistaan puhtauden tai kuluneisuuden suhteen. Pyhäpaita otettiin arkikäyttöön aikanaan. Käytettiin myös nimityksiä paidan värin ja kuosin mukaan: liinapaita, rantupaita, sinukkapaita. Rantupaitakangas kudottiin valkeaan loimeen valkealla ja raidoitettiin sinisellä langalla. Sinukkapaitakangas kudottiin valkeaan loimeen sinisellä kudelangalla. Paidan materiaalin mukaan käytettiin nimityksiä: piikkopaita, hurstipaita, pumpulipaita ja aivinapaita, jonka kangas oli kudottu puuvilla loimeen hamppu tai pellava kuteella

Paidat olivat malliltaan yksinkertaisia, suorista kappaleista valmistettuja. Paidan osat olivat: miehusta, hihat, joiden tyviin oli ommeltu kainalotilkut, pääntie ja halkio, kaulus ja olkatilkut. Paitojen malleissa oli hieman eroja sen mukaan mistä materiaalista ne valmistettiin. Avohihaisia paitoja valmistettiin paksummista materiaaleista, kuten piikosta ja hurstista. Kaulus saatettiin valmistaa näihin paitoihin hienommasta kankaasta sinukasta tai liinasta. Poimuhihaisia paitoja tehtiin hienommista kankaista, kuten liinasta, sinukasta ja raidallisista kankaista. Kaulus valmistettiin samasta kankaasta.

Paidan saumat ommeltiin katesaumoilla tai mikäli saumoihin tuli hupioreunat ne ommeltiin yliluomispistoilla. Paidan helma, halkion reunat ja hihansuut ommeltiin päämepistoilla. Paidan hihat kiinnitettiin miehustaan katesaumalla samoin kainalotilkut. Kaksinkertaisesta kankaasta valmistetun kauluksen reunaan ommeltiin tikkipistot ja myös olkatilkut kiinnitettiin tikkipistoilla. Liinasta valmistettujen 'rynkky-suupaitojen' hihansuut poimutettiin vetopoimuilla ja vahvistettiin kaksinkertaisella rannekkeella

Paidan kiinnittiminä käytettiin nauhoja tai riskua. Arki- ja riihipaidoissa käytettiin kiinnittiminä nauhoja, mutta pyhä- ja kirkkopaidan kiinnittimenä oli risku. Risku oli tavallisesti tehty vaskesta, mutta varakkaammilla isännillä hopeastakin, KM A 6797 Sotkamo ja Kainuun museo 1491. Riskut, joissa oli pyöreä kehä ja paljin saattoivat olla joskus hyvin suurikehäisiäkin. Myöhemmin käytettiin kiinnittiminä nappeja, jotka oli valmistettu langasta, tinasta, vaskesta tai kalaluusta. Napinläpi vahvistettiin näpinläpipistoilla. Rynkkypaitojen hihansuut kiinnitettiin napeilla, mutta ei vaskesta tai tinasta valmistetuilla.

Perunkirjoissa on mainintoja miesten paidoista 1700 -luvulta hyvin vähän, muutamia hamppupaitoja ja liinapaitoja mainitaan. 1800 -luvulle tultaessa paitoja mainitaan useammin. Pellavaisia palttinapaitoja on suhteellisen runsaasti.

Museoiden kokoelmissa ei ole Kainuun alueelta löydettyä pyhäpaitaa. Kuvaukset Kainuun miehen pyhäpaidasta ovat yhdenmukaiset miehen kansanomaisen juhlapaidan perustyyppin kanssa KM:KE 10731 Häme. Paita on valmistettu edellä mainitun esikuvan mukaan. Juhlapaita on valkoista pellava- tai puolipellavapalttinaa. Pääntiellä on suorakaiteenmuotoiset tilkut. Kauluksena on kaksinkertaisesta kankaasta valmistettu pystykaulus. Etuhalkio on pitkä ja sen pohjukka on vahvistettu pykäpistokoristelulla. Paidan kauluksen kiinnittimenä käytetään solmuja ja nyöriä. Rannekkeet ovat kapeat ja ne kiinnitetään napeilla. Paidan hihat ovat hyvin leveät. Kankaan väljyyden kokoamiseksi on käytetty vetopoimutusta paidan pääntiellä, hihojen tyvellä ja ranteissa.

KAULAHUIVIT

Miehen asuun kuului myös huivi, jota pidettiin paidankauluksen päällä. Varakkaimmat käyttivät silkkihuiivia pyhä- ja kirkkohuivina. Kaikilla ei ollut siihen varaa, joten he käyttivät joko ostettua tai kotona kudottua puuvilla eli kattuunihuivia. Huivit olivat joko pieniä nelikulmaisia kokohuiveja tai kolmion muotoiseksi leikattuja ”puolishuiveja”. Huivi puettiin kauluksen päälle nurkittain rullalle käärittynä ja nurkat solmittiin eteen.

Perunkirjoissa mainitaan kaulahuiveina käytetyn eniten mustia silkkihuiveja. Myös punainen ja raitainen silkkihuivi mainitaan. Joitain puuvillaisia huiveja on myös mainittu.

Kainuun miehen kansallispuvun paidan kaulus tuetaan neliömäisellä silkkihuivilla tai puuvillahuivilla. Huivi taitetaan ensin kolmioksi ja rullataan suorakaiteen muotoiseksi. Huivi kiedotaan edestä taakse ja päät tuodaan eteen, sekä solmitaan umpisolmulla.

LIIVIT

Liivi on kuulunut miesten asuun. Perunkirjoista saatujen tietojen mukaan liivit eli västit on valmistettu etupäässä sarasta. Sarkaliivien mainitaan olleen sinisiä kolmessa perunkirjassa. Väriä ei ole mainittu kahdenkymmenenkuuden liivin kohdalla. Muutamia puolivillaisia, raidallisia liivejä mainitaan ja yhden liivin kerrotaan olleen siniraidallinen. Lampaannahasta valmistettuja liivejä mainitaan toistakymmentä. Perunkirjoissa mainitaan muutamia kattuunisia liivejä. Kattuunia on ostettu Oulusta tai vienalaisilta laukkukauppailta.

Museoiden kokoelmissa ei ole Kainuun alueelta talletettua miehen liiviä. Liivin esikuva on Kainuun ulkopuolelta. Yhteydet ovat pukumuodin mukaan olleet parhaat Ouluun ja Pohjanmaalle päin, mutta myös Savoan.

Liivi valmistetaan painetusta puuvillakankaasta eli kattuunista. Liivin esikuva on KM:KE A 5504 Hausjärvi .

Liivin etukappaleet, kauluksen ulkopuoli ja taskusuut ovat painettua puuvillaa. Selkäkappale, kauluksen sisäosa ja taskupussit ovat pellavapalttinaa. Liivi kiinnitetään kaksirivinapituksella. Napit ovat vaskiset.

RÖIJY JA TAKKI

Kainuun miehet ovat käyttäneet sarkaröijyä ikimuistoisista ajoista. Sitä on käytetty arkena ja pyhänä, talvella ja kesälläkin hurstihousujen kanssa, sillä muuta röijyä ei ole ollut.

Sarkaröijy oli malliltaan hyvin lyhyt, vyötäisiin saakka ulottuva ja vyötäröltä hyvin tiukkahelmainen. Röijyn osat olivat: miehusta, hihat ja kaulus. Miehusta muodostui kahdesta selkäkappaleesta ja kahdesta etukappaleesta, joissa oli röijykankaiset alavarat. Röijyn kaulus oli leveä kääntökaulus, kaksinkertaisesta sarasta valmistettu. Kapeasuiset hihat oli valmistettu yhdestä kappaleesta. Röijyn kumpaankin etukappaleeseen oli upotettu taskut, joissa oli taskusuutitkut eli lakkari pohjatilkut ja taskupussi eli lakkari pohja. Taskupussi oli valmistettu piikosta tai hurstista. Röijy oli kiinnitetty

edestä hyvin tiheällä kaksirivi napituksella, siis vaskinapit ja napinlävet kummankin etukappaleen reunassa. Röijyn saumat ommeltiin tikkipistoilla tai jälkipistoilla.

Herännäisliikkeen edustajat käyttivät körttiröijyä. Körttiröijy erosi edellä kuvailluista röijyistä. Se oli edestä umpinainen ja siinä oli kaksinkertaisesta sarasta tikattu pystykaulus, sekä körtit. Körtit muodostuivat siten, että takasaumaan sekä taka- ja etukappaleiden saumoihin jätettiin pienet halkiot, joiden reunat asettuivat hieman limiin. Näin syntyi kolme lyhyttä körttiä.

Kainuun miehen kansallispuvun röijyn esikuva on KM: KE 1705 Kangaslampi.

Röijy on valmistettu luonnonmustasta sarasta kuten housut. Röijyssä on kaksirivinen napitus ja etukappaleissa upotetut taskut sekä korkea, tuettu kaulus. Röijy on vuoritettu pellavapalttinalla.

HOUSUT

Talvihousuina miehet käyttivät sarkahousuja, puolivillaisia kaksivartis-, pohjikkais- ja toimikashousuja, sekä harvemmin verkahousuja. Myös ostokankaasta, nk.ruotinverasta valmistettiin housuja. Aikaisemmin käytettiin myös säämiskähousuja.

Alushousuja käytettiin kesähousuina pyhänä ja arkena, kirkossa ja kotona puhtauden mukaan, arkena työhousuina likaisia ja pyhä housuina puhtaita. Alushousuista käytettiin nimityksiä: 'pohjikkaishousut', aivinahousut, liinahousut, hursti- ja piikkohousut. Näitä alus/kesähousuja värjättiin eli painettiin.

Arkihousuina käytettäviä hursti- ja aivinahousuja värjättiin mustikalla ja variksenmarjalla, sittemmin 'ruoninpaineella'. Laadukkaammasta kankaasta kuten hurstista ja aivinasta valmistetut pyhä- ja kirkkohousut värjättiin sinin-paineella eli indigo -juurella kotioloissa ja myöhemmin kankaat vietiin värjättäväksi kaupungin värjäreille. Myöhemmin värjättyjen housujen jäätyä pois käytettiin kesällä pyhä housuina puolivillaisia housuja. Sarkakankaat olivat väriltään harmaata villaa. Verka ja ruotinverka olivat mustaa ja puolivillainen housukangas harmaata.

Housuja kutsuttiin tekotavan mukaan: pienipeltiset, puolispeltiset, isopeltiset, myöhemmin rakohousut ja saumahousut.

Rakohousuissa oli halkio keskellä edessä. Halkion reunat vahvistettiin sisäpuolelta halkiotilkkuilla ja halkion reunat ja vyötärökaitale asetettiin päällekkäin. Halkio kiinnitettiin parilla kolmella vaski tai tinanapilla.

Puolipeltisissä housuissa halkio oli kolme tuumaa keskiedestä oikealle. Housujen etuosan keskelle ommeltiin neliskulmainen peltitilkku., joka ommeltiin kiinni alareunastaan ja vasemmasta reunastaan. Tilkku jäi avoimeksi ylhäältä ja oikealta ja kiinnitettiin napilla kiinni vyötärölle.

Pikkupeltiset housut olivat muutoin samanlaiset kuin puolipeltiset, mutta peltitilkku oli kiinnitetty ainoastaan alareunasta kiinni. Lantiosta väljien housujen vyötärölle tehtiin kaksi laskosta eteen ja kaksi taakse. Laskokset tulivat kaksinkerroin ommellun vyötärökaitaleen väliin. Peltin yläreuna

kiinnitettiin nurkistaan kiinni vyötärökaitaleeseen kahdella napilla. Päälyshousujen peltitilkku oli leikattu yhteen etukappaleen kanssa. Peltin yläreunaan oli ommeltu koristetikkauksia.

Isopeltiset housut eli Weropeltihousut erosivat pienipeltisistä siinä, että peltitilkku oli niin leveä, että housujen etu aukesi peltinä ja reunat muodostivat taskunsuut. Peltin yläreuna kiinnitettiin neljällä tai viidellä napilla vyötärökaitaleeseen. Isopeltisiä olivat tavallisesti sarka- ja verkahousut. Taskut olivat lantioitten kohdalla. Taskun suutilkut olivat housukankaasta, mutta taskunpohja valmistettiin piikosta tai hurstista.

” Olkoon tässä mainittu, että, samoin kuin muutkin vaatteet, housutkin teetettiin uskonnon kannalta katsoen. Rako- ja puolipeltisiä housuja pitivät niin kutsutut 'kääröttiläiset' ja isopeltisiä

nuo'maailman' miehet, sekä sekä pienipeltiset oli van- hanaikaista vanhain miesten kuosia eli 'muutia' (Heikki Härmä).

Perunkirjoissa mainitaan eniten harmaita ja sinisiä sarkahousuja tai ei mainita sarkahousujen väriä. Puolivillaisia sinisiä on myös runsaasti ja joitakin raidallisia. Säämiskähousuja mainitaan vain kahdet ja verkkahousuja kolmet.

Suomen kansallismuseon kokoelmissa olevat sotkamolaiset housut, KM:KE A 6779, ovat isopeltiset ja luonnonmustaa sarkaa. Housukankaan sidos on nelivartinen toimikas. Kankaan loimi on ohutta kerrattua villalankaa ja kude kertaamatonta luonnonmustaa villalankaa.

Kainuun miehen kansallispuvun housujen esikuvana on käytetty edellä mainittuja luonnonmustia sarkahousuja. Housut ovat malliltaan pitkälahkeiset, sivusaumattomat luukku- eli peltihousut. Housut kiinnitetään vyötäröltä edestä kahdella vaskinapilla. Leveä pelti kiinnitetään neljällä vaskinapilla vyötärökaitaleeseen. Housujen tasku jää piiloon peltin alle oikealle puolelle.

VYÖT

Miehet käyttivät vöitä housujen, turkkien sekä päällystakin pitiminä. Vöiden nimityksiä olivat: Tuppivyö, lankkivyö, nauhavyö, iso villavyö ja saummikasvyö.

Vanhin vyö tuppivyö oli noin 1 tai 1½ tuumaa leveä parkkinahkasta leikattu suikale. Vyöhön kuuluivat tuppivyön lukot, joko vaskiset pistolukot tai koukkulukot. Pistolukoissa oli reikäpuolisko ja avainpuolisko, sillä ”jonkunlainen avaimenlehden muotoinen lipas pistettiin reikäpuoliskon reikään”. Koukkulukkoissa oli vaskesta valetut, ”rekulaiset” lukonpuoliskot, jotka yhdistettiin messinki tai rautakoukulla. Lukkojen puoliskot ommeltiin nahkaisen tuppivyön päihin. Tuppivyön sirkat oli valettu vaskesta tai messingistä. Sirkat olivat monen muotoisia: niissä oli rinki, orsi ja kanta ja ne oli kirjailtu runsaasti. Sirkkoja pujotettiin tuppivyöhön vieriviereen ja joskus harvaan.

Tuppi puukkoineen kiinnitettiin muutaman sirkan kantaan. Myöhemmin tuppivyön kiinnittiminä käytettiin vaskisolkia, joissa oli rinki ja palin. Vyön toisessa päässä oli vastaavasti palinreijät.

Vyön esikuva on KM:KE A 6082 Hyrynsalmi.

SUKAT ELI JALKAISET

Jalkaisina käytettiin sukkia, sylinkejä ja pohjallisia. Pieksukenkien pohjallisina talvipakkasella käytettiin olkia, heiniä, lammasnahkaa, sarkaa ja huopaa, samoin samoin sukkia ja syylinkejä. Sukkien teräosa valmistettiin kaksinkertaisesta ja varsiosa yksinkertaisesta villalangasta. Sukat saatoivat olla pitkä tai lyhytvartisia villa tai puuvillasukkia. Käyttötarkoituksen mukaan valmistettiin talvi- ja kesäsukkia, pyhä-, arki- ja kirkkosukkia. Sukkia oli monen mallisia ja värisiä: ohuita ja paksuja, saummikassuisia ja -vartisia., valkeita ja harmaita, kirjavasuista ja kirjavavartisia, punasuisia ja valkeasuisia.

Kainuun miehen kansallispuvun kanssa käytetään villaisia mustia, sileäneuleisia sukkia.

JALKINEET

Miesten käyttämien kenkien nimityksiä ovat: virsut, tuohikengät, soapaskengät, upokkaat, anturat, topposet eli tolloset, kallokkat, peurakengät, huopakengät sekä tohvelit.

Tuohivirsut valmistettiin hienosta konttituohesta. Varrettomat virsut kiinnitettiin jalkoihin kietomalla tuohisuikaleista punotut paulat nilkkojen ympärille. Virsuja käytettiin kesäisinä työjalkineina. Tuohikengät olivat muutoin valmistettu samalla tekniikalla kuin virsut, mutta niissä oli hieman vartta. Tuohikenkiä käytettiin kesällä työkenkinä ja joskus kirkkotielläkin.

Saappaat, lapikkaat ja pieksut valmistettiin nahkasta. Kengäksset ja kaudot leikattiin raavasnahkasta. Varret leikattiin myös raavasnahkasta, mutta niihin katsottiin vähän ohuempaa nahkaa kesänjuosseennahkaa

Saappaat pohjattiin heti tehtyä tai sitten vähän aikaa pidettyinä. Näitä saappaita oli miehellä tavallisesti kahdet, jopa kolmetkin. Halvempia pidettiin ns. roskatöissä, parempia, ”vedenpitäviä”, kalastaessa ja vetisillä niityillä niittytöissä. Ohuempinahkaisia saappaita käytettiin ”pakkaskenkinä” sekä parhaita, niitä ”pitkävartisia saappaita” pyhä- ja kirkkokenkinä.

Upokkaat olivat vanhempaa perua ja muuten samanlaiset kuin saappaat, paitsi kauto oli samasta nahkasta kuin varsikin. Kautoa ei siis istutettu ompelemalla varteen. Varren ommel tuli sisäpuolelle. Anturat olivat ennenvanhaan varallisuuden, ylpeyden ja myös herrasmaisuuden mitta. Niinpä ne myös olivat harvinaisia kainuulaisilla talonpojilla. Heikki Härmä on kuvannut anturoiden valmistuksen yhtä yksityiskohtaisesti kuin saappaidenkin teon.

Topposia eli tolloisia käytettiin pakkasella saappaiden päällä. Ne olivat syylinkien muotoiset, karkeasta villalangasta valmistetut, saralla tai vanhalla turkkinahalla pohjasta vahvistetut ja nauhalla nilkan ympärille sidotut lämmikkeet.

Kallokkat valmistettiin peurankoivista. Ne olivat saapaskengän muotoiset, lyhyempi vartiset ja useammasta kappaleesta valmistetut. Varsi muodostui takakappaleesta, kahdesta sivukappaleesta, etukappale ja kauto olivat yhtä kappaletta. Kengäs ommeltiin kautoon punaisen tereen kanssa.

Varren ulkosaumaan jätettiin halkio, joka vahvistettiin kaitaveilla ja kiinnitettiin napeilla tai raksilla.

Peurakengät oli valmistettu myös peurankoipinahkoista, mutta ne olivat pitempivartiset ja leveämmät eikä niissä ollut varsihalkiota. Perunkirjojen mukaan pieksut ja lapikkaat ovat olleet eniten käytössä miesten jalkineina. Myös anturasaappaita on käytetty ja myös mustia kenkiä 1800-luvulla.

Jalkineina voi käyttää pohjaamattomia pieksuja, anturasaappaita tai mustia nauhakenkiä.

Lähteet

Perunkirjat: Kajaanin kihlakunta, Kajaanin kaupungin arkisto
Kajaanin kihlakunta, Maakunta-arkisto, Oulu

Heikki Härmä, Kansatieteellinen kuvaus Sotkamon miesten puvuista, 2.11. 1896. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura Kansanrunousarkisto. N:o 14980

Heikki Härmä, Kansatieteellisiä kertomuksia Sotkamosta, 1896. Suomen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkisto.

Adam Mikkonen, Puvut koristuksineen Kajaanin maaseurakunnassa, Miesten puvut. 9.10.1985. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura Kansanrunousarkisto. N:o 14357

Rurik Calamnius, Suomussalmen seurakunnan historia. O.-Y. Oman Kannan kirjapaino Oulu 1912.

Elias Laguksen kuvaus Kuusamosta 1770 -luvulta. (Teoksesta Hyödyn ja valistuksen aika.)

Salomon Pulkkinen, Ristijärven muistoja ja kuvauksia. Helsinki 1912.

K.A.Pfaler, Hampun ja villan valmistaminen vaatteeksi Kuhmoniemiellä. 19.9.1894. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto.

Toini Vinha-Mustonen, Kansanperinteen keräys Sotkamossa 1979, Suomen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkisto, N:o 176.

Arja Voutila, Kansanperinteen keräys Kainuussa 1975. Suomen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkisto. N:o 42.

Museoviraston kokoelmat Kainuun alueelta:
Vaateustekstiilikokoelmat ja miesten pukeutumiseen liittyvät esineet

Wetterhoffin vaateustekstiilikokoelmat Kainuun alueelta

Kuhmon kotiseutumuseon tekstiilikokoelmat, Kuhmo.

Kaukonen, Toini-Inkeri, 1985. Suomen kansanpuvut ja kansallispuvut WSOY. Porvoo.

Lönnqvist, Bo, 1979. Kansanpuku ja kansallispuvu. Otava. Keuruu.

Lehtinen, Ildiko´ & Sihvo, Pirkko, 1984. Rahwaan puku. Näkökulmia Suomen kansallismuseon kansallispuvukokoelmiin. Museovirasto. Helsinki.

Sirelius, U. T., 1990. Suomen kansallispuvujen historia. 2. painos. Kansallisteos. Helsinki.

Eila Parviainen 10/2001